

Bijlage bij het hoorcollege *Abraham Kuyper*

ABRAHAM KUYPER

EEN HOORCOLLEGE OVER
ZIJN LEVEN, IDEEËN EN
WERKEN

door Jeroen Koch

Inhoudsopgave

[Jeroen Koch](#)

[Bob Kommer Studio's](#)

[College 1. Abraham de Geweldige](#)

[H1. Inleiding op het driedubbellevan van Abraham Kuyper](#)

[H2. Abraham Kuyper als 'herboren christen'](#)

[College 2. Kuypers offensief](#)

[H3. Kuypers diagnose van de toestand in kerk en natie](#)

[H4. De strijd om het orthodoxe gehalte van de Nederlandse Hervormde Kerk](#)

[H5. Het kabinet Kuyper \(1901-1905\) en Kuypers politieke neergang](#)

[College 3. Kuypers defensieve successen](#)

[H6. De neocalvinistische ideologie](#)

[H7. Charismatisch leiderschap](#)

[H8. De gereformeerde subcultuur: soevereiniteit in eigen kring](#)

[College 4. Studie, reizen en laatste jaren](#)

[H9. Studeren als passie](#)

[H10. De reizende Kuyper](#)

[H11. Het zedelijk gehalte der volkeren](#)

[Jaartallen](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[Colofon](#)

Jeroen Koch

Foto: Marike van Pagée

Dr. Jeroen Koch is als historicus verbonden aan de Universiteit Utrecht, niet aan de door Kuyper opgerichte Vrije Universiteit in Amsterdam. Koch heeft verschillende boeken gepubliceerd. In 2006 verscheen van zijn hand de veelbesproken biografie van Abraham Kuyper. Trouw schreef: 'De nieuwe biografie doet Kuyper recht'. Niet iedereen was het daarmee eens. 'Een misselijk boek', oordeelde VU-historicus Arie van Deursen. Zes jaar later, in 2013, verzorgde hij de biografie van Willem I in het kader van de Koningsbiografieën. In 2018 verscheen het boek *Oranje in revolutie en oorlog. Een Europese geschiedenis, 1772-1890*, dat een synthese is van de drie Koningsbiografieën. Bij Home Academy verscheen eerder van hem het hoorcollege [Drie Oranjekoningen](#), samen met Dirk van der Meulen en Jeroen van Zanten.

Opgenomen i.s.m. Bob Kommer Studio's

Bob Kommer Studio's, opgericht in 1952, is één van de oudste geluidsstudio's van Nederland. Naast het verzorgen van geluid voor diverse natuur- en animatiefilms, doet Bob Kommer Studio's al meer dan 20 jaar het 6-kanaals surround geluid van Omniversum en andere IMAX-theaters in Europa. De studio wordt ook gebruikt voor o.a. het inspreken van luisterboeken en het opnemen van hoorcolleges.

Kijk voor meer informatie op www.bobkommer.com

Synopsis van het hoorcollege *Abraham Kuyper*

College 1. Abraham de Geweldige

H1. Inleiding op het driedubbellevan van Abraham Kuyper

- Kuypers leven is teveel voor een mensenleven.
- Dat was ook het oordeel van VU-biograaf George Puchinger: 'het schrijven van een biografie van Kuyper is *vragen om moeilijkheden*'. Puchinger kwam inderdaad niet verder dan een eerste deel - van de geplande acht delen.
- Ernst Kossmann: wie kan ze bijeenhouden, 'de vele verschillende draden in de gedachtewereld van deze gecompliceerde man' die aldus een andere historicus bij leven 'afgodisch vereerd' en 'diep gehaat' werd?
- Of Martin van Amerongen: 'waar blijft het boek over het driedubbellevan van Abraham Kuyper'? Van Amerongen wilde het liefst een 'antibiografie'.
- Kuypers leven kort samenvatten ontspoot al gauw in een oeverloze opsomming.
- Abraham Kuyper was namelijk journalist, predikant, theoloog, kerkreformer, politicus, partijleider en premier, hoogleraar, leider van zijn 'volksdeel' (Kuypers term), reiziger (Europa, Brussel, VS, rond de Middellandse zee) waarvan hij uitgebreid verslag deed. Kuyper stichtte een krant, een kerk een partij en een universiteit.
- Kerk en theologie: door en voor gereformeerden die lang voortbouwden op Kuypers ideeën. Dit gebeurt nog steeds in de V.S. en Korea.
- Kuyper als vormver van zijn volksdeel. Kuyper en de Rooms Katholieke kerk, antipapisme/samenwerking. Veel van deze geschiedenis is geschreven door en voor gereformeerden. Een bijzonder kenmerk: Kuypers eigen ideeën over gereformeerden, bijvoorbeeld over de rol van het calvinisme op de Nederlandse geschiedenis, over de aard van de Opstand tegen Spanje of van de 19e-eeuwse Nederlandse Hervormde Kerk waartegen hij protesteerde, beïnvloedden de geschiedschrijving over dat verleden
- Politieke betekenis: emancipatie, verzuiling, modernisering (partij)politiek, politieke stijl, kabinet 1901-1905.
- Buitenlandse politiek: algemeen grote belangstelling, Boerenoorlogen: stam- en geloofsverwanten.
- 'Culturele figuur Kuyper' (Kasteel): Kuyper en de VU/wetenschap; wereldbeeld van Kuyper (neocalvinisme), bestrijder van darwinisme, moderne kunst, Tachtigers.
- Bijdrage aan de ontwikkeling Nederlandse spotprentkunst: cartoons Hahn - 'Abraham de Geweldige' maar ook alles wat met Kuyper te maken heeft: 'Gansch het raderwerk staat stil, als uw machtige arm het wil' [spoorwegstakingen 1903 tegen worgwetten van kabinet-Kuiper, Hahn socialist], de vileine Johan Braakensiek, en anderen 'stripverhalen van Kuypers politieke leven. Uitgave 1901 Kuyper in de cartoon: Plus zijn eigen voorwoord: mooi citaat op p. 459/460 van de biografie.

H2. Abraham Kuyper als 'herboren christen'

- Kuyper was een 'herboren christen' die rond 1860-1865 een wedergeboorte doormaakte. Het betrof geen bekering tot christendom, niet tot protestantisme, maar tot de orthodoxie.

- Bevindelijke mystiek van 'zonde, berouw, en [onverdiende] genade'. 'Bevindelijk' kwam tegenover 'rationeel' te staan.
- De Nederlands Hervormde Kerk (onder Willem I).
- De kloof tussen (vrijzinnige) predikanten die opgeleid werden aan universiteiten en het gelovige, veelal behoudender, volk.
- De positie van de geleerde stand en de moderne wetenschap.
- Moderne Bijbelkritiek versus orthodoxie.
- De idee van zondigheid (Heidelbergse catechismus: 'de mens is geneigd tot alle kwaad en niet in staat tot enig goeds').
- Het preken van hel en verdoemenis, 'orthodoxe predikant liet de gelovigen het hele knekelhuis zien'.
- Domineeszoon, studie: 'moderne theologie' = geloof met scheikunde (Multatuli). Het dreigend geloofsverlies werd halverwege de 19e eeuw gezien als een ramp! 'O God, er is geen god' (Multatuli).
- Over de wedergeboorte van Kuiper bestaan verschillende verhalen (*Heir of Redcliffe*, volk Beesd, 'Pietje Baltus' (laat 1914? Beesd, Betuwe: Doctor A. Kuiperweg kruist Pietje Baltusstraat).
- Vingerwijzing Gods met werk van Johannes a Lasco.
- Kuipers ontmoeting met zijn politieke mentor: Groen van Prinsterer: 'beginselen, vastheid!
- Kuiper als ambitieuze student, schrijft studie over Poolse reformator Johannes a Lasco. Hij is dan al verloofd met Jo Schaay. Briefwisseling, spelfouten van meisjes, geklaag over zijn eigen harde werk, bestookt haar met vragen van religieuze aard. Dreigende overspanning.
- Allard Pierson (geloofsverlies) en de Paus (Pius IX, *Syllabus Errorum*. Boodschap: als je als RK wordt aangevallen om je geloof, moet je je als RK verdedigen! Politisering geloof in Europa: Italië/Pauselijke of Kerkelijke Staat; Duitsland Kulturkampf; Franse Republikeins versus RK Frankrijk. In feite Kuiper voorbeeld van politisering religie in Nederland rond schoolstrijd (ook een Europees fenomeen, Frankrijk (Republiek versus RK natie), Duitsland, Bismarcks Kulturkampf).
- William James, *Varieties of religious Experience*: heiligheid, mystiek, *conversion*, bekering: beoordeeld naar de effecten. Totale ervaring, alles komt in het licht van de gebeurtenis te staan, leven verdeeld in zondige dwaaltocht, redding en werk Gods.
- Jan Romein, *Erflaters van onze beschaving*. 'Klokkenist der kleine Luyden'. 'Kuiper heeft geen overtuiging, nee, de overtuiging heeft hem'.
- Overtuiging gaf hem de opdracht de natie terug te leiden op het pad van de reformatie (verlaten in de 17e eeuw, liever 'de opstand', dan 'de gouden eeuw'.
- Kuipers programma en opdracht: de herkerstening van Nederland. Om dat programma te verwezenlijken onderneemt hij drie verschillende pogingen.
 1. Via het geloof van onderaf. Rond 1870 verwacht Kuiper een spontane revolutie van het gereformeerde volk ('kern en pit der natie').
 2. Via wereld onderwerpend calvinisme. Het opbouwen van instituten waarmee hij de natie wilde veroveren: via een krant (1872), een partij (1879), een universiteit (1880) en een kerk (1886).
 3. Via de politiek met het kabinet Kuiper 1901-1905: 'volharden bij het ideaal'.
- Vanaf midden jaren 1860 komt alles tegelijk: kerk, theologie, politiek, journalistiek en theologie.

College 2. Kuypers offensief

H3. Kuypers diagnose van de toestand in kerk en natie

- In Kuypers optiek was Nederland, zowel in kerk als staat, 'bezet' door de liberalen.
- Voor hem was er geen wezenlijk verschil tussen vrijzinnigen en liberalen en hoewel de meeste hervormden waren, beschouwde Kuyper hen als 'ongelovigen'. Zij hadden de gereformeerde natie aangevallen, alsook het gezin en de school (met het openbaar onderwijs).
- De gereformeerde natie is de 'eigenlijke' natie: fantasievolle historische argumenten (geschiedenis is 'Gods handelen met de mensheid').
- Nederland vanaf de reformatie een 'kerkstaat'. Op hele nationale wezen heeft gereformeerde cultuur stempel gezet, tot in liberale, rooms-katholieke kringen aan toe.
- 'Kern en pit der natie'. Gereformeerden zijn de 'Poolse partij' in Nederland.
- Egelstelling, een permanent gevoel dat eigen manier van leven bedreigd wordt.
- De schoolstrijd is 'burgeroorlog', 'onze 80-jarige oorlog'.
- Algemeen een ineenvloeien van de oudtestamentische/vaderlandse geschiedenis en de actualiteit.
- Schoolstrijd wekt politieke hartstochten: *motives of passion* (Chadwick) omdat het geloof en kinderen betreft.
- De schoolstrijd is een Europees verschijnsel. Onderwijs (met zieken- en armenzorg) vanouds taak kerk.
- Kuyper met Groen van Prinsterer actief voor '*positief*' christelijk onderwijs - niet zomaar het liberale christendom boven geloofsverschillen' (aanstoot vermijgend), maar leerstellig onderwijs.

H4. De strijd om het orthodoxe gehalte van de Nederlandse Hervormde Kerk

- De introductie van het kiesrecht in de Nederlandse Hervormde Kerk in 1867 is een uitvloeisel van de grondwet van 1848 waarin de scheiding tussen kerk en staat gewaarborgd wordt.
- De kerkgemeenten mogen voortaan hun eigen voorganger kiezen.
- Kuypers 'Wat te doen?' politiseerde de verhoudingen in de Nederlandse Hervormde Kerk.
- De NHK was in 1816 opgericht door koning Willem I. Hij zag de NHK als opmaat tot een door hemzelf geleide landskerk. Dat is het uiteindelijk nooit geworden.
- Deze 'volkskerk' was nationaal en orangistisch ('God, Oranje en Vaderland'). De NHK was een 'volkskerk' alleen vanuit het protestantse zelfbegrip van de natie. Het bood geen ruimte voor Rooms-Katholieken, Joden en doopsgezinden. De NHK omvatte wel een reeks aan protestants kerkelijke denominaties.
- Grondwettelijk gezien zijn alle kerken gewoon een 'vereniging'. Kuyper merkt hier schamper over op "alsof we een balletgezelschap zijn..."
- Het bestuur is 'uitwendig' en de 'leertucht' werd nauwelijks gehandhaafd hoewel zij statutair daartoe wel verplicht waren.
- Orthodoxe gemeenten versus gestudeerde theologenelites (dominocratie). Moderne theologie: Bijbelkritiek, etc. Jezus-studies (Strauss/Renan), symbolische lezing, etc.
- Kerk zuiver houden: medisch (van binnenuit genezen) of chirurgisch: wegbreken.
- In navolging Luther & Calvijn kan dat in protestantse wereld. Verschil predikant en RK priester in hiërarchie.

- In de periode 1867-1870 vertrekt Kuyper naar Utrecht, een bolwerk van conservatisme.
- Vervolgens wordt hij beroepen naar Amsterdam, 1870-1874. Als hij de Tweede Kamer in wil, moet zijn predikambt neerleggen.
- Provocatie en polarisatiestrategieën:
 - in Vereniging voor Christelijk National Schoolonderwijs. Kuyper zaait verdeeldheid. Deftige liederen als Beets, willen niet mee met Kuyper-agenda, schande godsdienst gebruiken om verdeeldheid te zaaien.
 - tegenover de hogere kerkbesturen (provincie en synode). Niet invullen van formulieren bij visitatie. Geen bediening predikant door rechtzinnige ouderlingen; hardop protesteren tijdens dienst.
 - willen wegbreken uit verband: 'kerspelvorming' in Amsterdam, kerken niet naar wijk maar naar gezindten.
- Kuyper krijgt flink deel orthodoxen niet mee. 'Ethisch-irenenischen', noemt Kuyper hen; dat zijn de grootste tegenstanders, wel orthodox, maar geen ruggengraat. 'Halven' noemt Kuyper ze, zijn orthodoxe aanhangers zijn de 'heelen'. Kuyper noemt Amsterdam vroege jaren 1870 'Irenópolis'.
- Inmiddels is *Standaard* in 1872 opgericht. Beets: 'als je zoiets wil, you have to create an opinion'. Kuyper had liever 'de Geus' gekozen voor de naam van de krant. Kuyper later: *Standaard*: 'Het paard dat ik bereed'. Driestar, columns, 'korte zweep'.
- Kuyper hoopt op een 'spontane christelijk nationale weerstandsbeweging', een revolte, een revolutie tegen de liberalen. Die blijft uit, al houdt Kuyper de hoop op zo'n opstand vol tot 1876, als hij volledig instort. Dan inmiddels predikant af omdat hij na lange aarzeling toch de politiek in is gegaan. 1874, afgevaardigde voor district Gouda. Vindt het vreselijk, geen aansluiting bij Kamerleden, allemaal Nederlandse elite. Kuyper geldt als indringer.
- Eerste interpellaties in Tweede Kamer inzake Atjeh-oorlog: volkenrechtelijk niet gerechtvaardigd ingrijpen door Nederland! Kort daarop formulering van de voorgedijgedachte.... opmaat naar paternalistische ethische politiek! (Nederlandse *white man's burden*).
- Maidenspeech in oppositie kindernetwet Van Houten: uur aan het woord, stemt tegen, waarom: omdat de wet het onderwijsvraagstuk niet oplost. Als kinderen straks niet werken, dan naar school, overgeleverd aan openbaar onderwijs, 'secteschool der modernen', daar wordt het niets dan ongeloof bijgebracht. Kuyper treedt alle regels met voeten, direct amendement, heeft geen pas, zoals Groen van Prinsterer hem laat weten.
- Kuyper gaat volgende periode van overspanning tegemoet (Kamer, kerk, krant). 'Ai, wat lijd ik, mijn zenuwen zijn weer op tic geslagen'. *tic douloureux*, zenuwtrek in gezicht.
- Raakt in de ban van:
 - een religieuze opwekkingsbeweging (*Brighton conference, revivalist movement*), methodistisch, emotioneel, doet denken aan wat je soms vanuit de V.S. nu ziet komen, dit ook uit de VS. Moody & Sankey liedjes tijdens de dienst, ('*Dare to be a straight-out man, Dare to stand alone, Dare to have a purpose firm, dare to make it known* - in Tweede Kamer!) en
 - een 'zielenverbrijzelaar' Robert Pearsall Smith, 'Heiligmaking door volledige overgave aan God en Heilige Geest'. Snel naderende eindtijd, millenarisme, wederkomst etc.
- Toch volledig over de kop in januari 1876 Naar Zuid-Frankrijk. Brief aan Jo Schaay.
- 1878 terug: binnen twee jaar AR Partij, een partijprogramma en Vrije Universiteit.
- Universiteit laat zien hoe alomvattend Kuyper offensief diende te zijn: meer dan predikantenopleiding, behalve theologie, ook letteren, rechten, plannen voor wis- en natuurkunde, en medische faculteit (dan volwaardig).

- VU moet complete universiteit zijn: wetenschap vanuit 'het gereformeerd beginsel' ('met den bestrijder van het woord Gods geen ogenblik vrede').
- Alomvattendheid streven Kuiper geldt ook voor Partij: 'ARP meer dan een schoolpartij'. Dus paragrafen over alle beleidsterreinen. 'Antirevolutionaire politiek voor justitie, defensie, koloniën, belastingen etc.
- VU direct verband met verdere kerkelijke ontwikkeling. Waarom? Synode NHK verbiedt aannemen afgestudeerde VU. Directe stap naar kerkelijke afscheiding in 1886, al ontkent Kuiper dat doeleinde een banenplan is.
- Traktaat reformatie der kerken (1883) Lutherjaar (1483 geboren). Sterke identificatie, 19e-eeuws Luther-beeld: onverschrokken krachtpatser voor het christendom: hier sta ik... Niet de existentiële tobber.
- Met NHK breken, gerechtvaardigd onder verwijzing naar Calvijn, Luther.
- Reformatie is vernieuwen: allemaal terug naar oorspronkelijke christendom; afkeer van 'wereldgelijkvormigheid = aanpassen aan 'gebroken wereld' van na de zondeval = is verloochening van geloof. Beeldvorming belangrijk: wie forceert de breuk? De Synode of de orthodoxen.
- Kuiper weet de besturen uit de tent te lokken, maar conflict niet over handhaven van de leer volgens de belijdenis, maar over het eigendom, daarover kan rechter uitspraak doen, over de geloofsleer is dat niet mogelijk (vrijheid van godsdienst). Kleine gemeenten in hun geheel over naar Kuiper (Kootwijk, Voorthuizen), inclusief kerkgebouw. Amsterdam lukt dit niet. Daar loopt Doleantie uit de hand: 'paneelzagerij', eigendomspapieren in de consistoriekamer Nieuwe kerk op de dam. Inbraak, januari 1886, VU-studenten houden de wacht, met knuppels.
- Niet vergeten: het is ook een sociaal conflict, in de NHK, in de politiek. Middenstand, lagere middenstand, de niet kiesgerechtigden.
- Dat ook duidelijk in de Schoolstrijd tegen de wet Kappeyne van de Coppello, 1878. Dwingend liberalisme [polariserend] versus ruimte-gevend liberalisme. Volkspetitionnement: 'volk achter de kiezer' gemobiliseerd, letterlijk: 4 x het aantal kiesgerechtigden tekent voor de petitie (protestant/RK),
- 'Sire, plaats uw handtekening niet.' Willem III wenst Kuiper niet te ontvangen.
- Opmaat tot vestiging ARP. Programmapolitiek: 'christelijk gereformeerd staatrecht'
- In eigen kring Jacobinisme: partijen en 'blauwdruk voor de samenleving'.
- Groen van Prinsterer altijd tegen geweest, nu ook veel verzet, wordt ervaren als coup van Kuiper.
- Kuiper en De Savornin Lohman als erfgenamen Groen van Prinsterer. Totaal andere interpretatie. Kuiper: Groen ombouwen naar moderne partijpolitiek, overal een mening over. Lohman: als de schoolkwestie geregeld is, is partij onnodig.
- De Savornin Lohman AR-leider in Tweede Kamer, moet compromissen sluiten.
- Kuiper partijleider/ideoloog, aanvoerder orthodoxen in de kerkelijke strijd, en journalistiek in Standaard, kritiek op eigen AR-afgevaardigden.
- Botsingen: Lohman begrip voor tegenstanders doodstraf, Kuiper noemt hem: 'onchristelijk'.
- Lohmans samenwerking met RK, Kuiper argwanend (Krachtig antipapistisch sentiment, wijdverbreid).
- Commissiewerk Lohman, Kuiper voelt zich gepasseerd, wantrouwen, wat doen die 'Heeren'.
- Ruzies volgen: Kuiper een paus, scheiding over kiesrechtvoorstel Tak van Poortvliet (in alle partijen), uiteenvallen ARP/Vrij-antirevolutionairen/CHU. Kuiper een Robespierre!

- Lohman eruit gewerkt bij de VU. Zijn onderwijs staatsrecht zou niet in overeenstemming zijn met het 'gereformeerd beginsel'. Tegelijk onderzoek naar hoe tot kennis van het beginsel te komen. Gruwelijke brieven, met deemoed omzwachtelde epistels der christenbroeders.
- Samenwerking met de rooms-katholieken tegen de liberalen (van Papo-thorbeckianen tot Bisschoppelijk mandement 1868: onderwijs moet rooms).

H5. Het kabinet Kuyper (1901-1905) en Kuypers politieke neergang

- Kabinet Kuyper: 1901-1905, derde poging. 'Volharden bij het ideaal.'
- Van getuigenis naar verantwoordelijkheid, en dus compromissen.
- Grote verwachtingen: kabinet dat rekening houdt met de eeuwigheid, met de heilsgeschiedenis.
- Iemand die zo sterk polariseert, die zo omstreden is in centrum van de macht? In Nederland altijd noodzakelijke compromissen. 'De boel bij elkaar houden' als zinnig politiek streven
- Premier eis van Kuyper (eerste en voorlopig enige; blijft AR-partijvoorzitter, blijft in *Standaard* schrijven). BiZa: 'Minister van Buitenlandse reizen'. (Atjeh, Zuid-Afrika, Ethische politiek (alle politiek is ethisch, 'Durchmoralisierung', geen utilitarisme)
- Weinig oog voor de sociale kwestie; patrimonium buiten Kuyper om; congres sociale kwestie Kuyper afgedwongen door leiding patrimonium (achterban kleine burgerij, niet arbeidersklasse).
- Spoorwegstakingen 1903 en 'worgwetten'.
- Wilhelmina wil geen tweede kabinet Kuyper
- Anti-Kuyperverkiezingen van 1905: 'Kuyper moet weg!'
- Niet herkozen. Kuyper gaat op reis. Hij voelt zich onmisbaar. Bestrijdt kabinetten Heemskerk (buiten hem om gevormd). Lintjesaffaire (boetekleed ontsiert de man niet).
- In *Standaard* openlijk aanval op beginselloze Heemskerk. Idenburg verzoeningspoging. Mislukt. Gestudeerde top niet onder de indruk van Kuypers charisma. Oordelen over Kuyper door Idenburg.
- Antirevolutionaire staatkunde, einde schoolstrijd door liberalen, WO I (Russische revolutie/volkssoevereiniteit). Evenredige vertegenwoordiging: RK premier; vrouwenkiesrecht (SGP).
- Kuyper als fundamentalist? Strijdreligie der mannenbroeders, onfeilbaarheid Bijbel, mythos/logos verwarring? Maar niet millenaristisch als beweging (wel privé-uitspraken) en alle retoriek ten spijt geen daadwerkelijk geweld. Ideologisch ten slotte de pluriformiteit ruimte biedend.
- Kuyper als populist? Nationalisme van het 'echte volk' tegen de elite(s) kerk en politiek). Ja, volk & leider mythologie; ja, buitenparlementaire oppositie, volkspetitionnement, maar niet emanciperen van die groep via de parlementaire democratie; geen voorstellen directe democratie met referenda.

College 3. Kuypers defensieve successen

H6. De neocalvinistische ideologie

- Calvinisme met een taak in deze wereld. Kuypers neocalvinisme als ideologie.
- Religie en ideologie in elkaars termen geanalyseerd. Martelaren, leerstukken, teleologie, strijders, tegenstanders, mantel der wetenschap, theorie en praktijk.
- *Muscular Christianity*
- Periode van gepolitiseerde religie.
- Religie op de vrije markt van ideeën, na de reformatie, nog sterker na de Franse revolutie.
- Formele elementen:
 - Soevereiniteit in eigen kring (terugtrekken, eigen commune)
 - Antithese (gevecht aangaan met tegenstanders)
 - Gemene gratie (Gods dispensatie, [verbeelde] tegenstander insluiten)
- Alle standpunten ermee te verdedigen, verbeeldingsvolle toepassing. Ideologisch annexeren van de democratie.
- Langere termijn: AR soevereiniteit in eigen kring, RK subsidiariteit en Liberale kunst van het scheiden, hebben andere wortels, maar effect identiek: accommoderen van diversiteit, pluralisme etc.
- Theorie en praktijk – alle boeken zo ingedeeld; wetenschappelijk claims (vgl. marxisme, liberalisme) gemakkelijke verbinding, zoals vrijwel alle ideologieën (m.u.v. anarchisme) aan nationalisme.
- Religie als politiek instrument. Emancipatieagenda, mannenbroeders, kameraden, sisters; bieden van een alternatief discours. Emancipatie op groepsniveau, op individueel niveau?
- Progressief of conservatief, intentie en/of effect.
- *Withering away of the state*: neocalvinisme, liberalisme, marxisme
- Ordinantiën Gods, na schepping vergelijkbaar met Newtons gravitatie en Adam Smith wetten van vraag en aanbod: zelfcorrigerend systeem. Voor Kuyper: gebroken schepping/wereld. Toch een verlicht ideaal bij Kuyper?
- Nieuw-Jeruzalembouwers, maakbare samenleving. 19^e-eeuws, of in ieder geval post-Franse revolutie: het Robespierre-woord uit de briefwisseling met Lohman. Kuyper als blauwdrukker van de samenleving. Gods ordinantiën. Ontsnappingsclausule in des menschen zondigheid. Programmapolitiek (naar voorbeeld SDP), einde aan de politicofobie. Hier ook de scherpe discussie met Lohman.
- Bron: geopenbaarde waarheid (absoluut, onfeilbaar), aggiornamento.
- Hegelianisme als gesecculariseerde religie: tussen genesis 3 en openbaring 19.
- Religie is heel veel (wereldbeeld met God, taal voor gevoelens, institutie, sociaal bestaan, ethos, rituelen). Christendom heeft ook trekken van ideologie.
- Psychologische effecten: mobiliseren, legitimeren, achterban verenigen. Met grote effecten op gereformeerde leven.
- Leven is strijd, vrijheid is een last.
- Durchmoralisering van de samenleving, overal AR, ook in uw huisgezin.
- Neocalvinisme tussen religie, politieke ideologie, orthodoxie en fundamentalisme.
- Bloei gereformeerd neocalvinisme onder liberale condities bescherming minderheden, kerk, gein, onderwijs.
- Ontwikkeling naar accommoderen van diversiteit: 'kunst van het scheiden', soevereiniteit in eigen kring, subsidiariteit.

- Kuiper en conservatisme? Maakte hij conservatisme overbodig in Nederland? Hij zag zichzelf niet als conservatief.
- Christendom is cultuurkritisch van zichzelf: men leeft in 'gebroken wereld' en schiet voortdurend tekort.
- Kuiper voorbeeld [of neemt positie in] van het 19^e-eeuwse debat over de verdiensten van protestantisme respectievelijk katholicisme voor de westerse vooruitgang.
- Kuiper en Ricoeur's 'surplus value'. Bevrijding voor eerste generatie is ketenen volgende generatie. Weigering over de muren van eigen wereldbeschouwing heen te kijken, dat ook willen voorkomen, ondanks gehamer op hoe vast de eigen overtuiging wel niet is.
- Wederzijdse omklemming liberalen en confessionelen.

H7. Charismatisch leiderschap

- Kuiper had een Rooms gevoel voor theater. De liberale minister van Buitenlandse Zaken Willem Hendrik de Beaufort beschreef hem zelfs als 'onecht', als 'een Rooms katholieke geestelijke' en als een 'soort operazanger', waarbij 'alles draait om verkiezingen naar Amerikaans model', poseren als grote leider, als god gegeven leider.
- Als in 1897 de *Standaard* 25 jaar bestaat, organiseert Kuiper een groot evenement in het Paleis voor Volksvlijt. Daar wordt hij door een kolkende massa toegejuicht. Er lijkt een soort Kuiper-verering of Kuiper-vergoding te ontstaan. Waarin identificatie van de mannenbroeders en (de door God 'bestelde') leiders gelijkgesteld werden aan de calvinisten van de 16e en 17e eeuw. En in het bijzonder aan de geuzen. Maar ook aan het Bijbelse Israël dat o.l.v. Mozes 'uit het diensthuis uitgeleid' is naar het Beloofde Land. Andersom: liberale 'tirannie' schoolstrijd = Spaanse tirannie = de farao.
- Kuiper stond erom bekend om zijn zin door te drijven. Zo had hij de gewoonte om bij vergadering binnen te komen, kort en bondig zijn punt te maken, om vervolgens onmiddellijk weer te vertrekken. Hij bracht daarnaast een nieuwe stijl in de Nederlandse politiek: grote emoties, nog grotere woorden, o.a. met Domela Nieuwenhuis (Luthers dominee) en Troelstra. Het leidde o.a. tot een breuk met liberalen.
- Evocatie van Elout K. als premier in Tweede Kamer.
- Leven is strijd - kenmerkend voor de tijd: marxisme, darwinisme, imperialisme, liberale concurrentie van de vrije markt.
- Bestrijding van de zonde, het kwaad. Confessionele politiek als algehele moralisering van de samenleving, geen onderscheid publieke en privémoreel, zoals bij liberaal (utilitair principe van minste kwaad).
- Charisma (= genadegift) van de persoon: de leider is een verlosser, Domela Nieuwenhuis 'Us Verlosser', leider is het programma (denk aan 'lijst Pim Fortuyn'). Geen Lijst A.K., 'verlosser' gereserveerd voor onze lieve heer, bovendien altijd de leiding Gods.

H8. De gereformeerde subcultuur: soevereiniteit in eigen kring

- De ARP beweging was zowel een 'politieke emancipatiebeweging' als een 'calvinistische opwekkingsbeweging'.
- Kuiper maakt optimaal gebruik van de liberale vrijheden van godsdienst, pers en vereniging. Er ontstaat een "etnificering" van geloofsgroepen, waarbij mensen binnen hun eigen kring

trouwen. Er is niet een verschil tussen de betekenis van de term 'gemengd huwelijk' toen versus nu, in Nederland versus de koloniën.

- Hugh McLeod noemt deze ontwikkeling het creëren van een 'Ideologisch getto'. Dit fenomeen dat je in heel Europa ziet ontstaan bij de verschillende christelijke stromingen.
- Het terugtrekken in de eigen zuil gaat heel ver. Het dringt door in de ideologie, de cultuur. De religie, de kleding en de rituelen (Bijbellezen). Ook ontwikkelt er een eigen taalgebruik. Er bestaat een 'gereformeerd versus Rooms Katholiek Nederlands'. Bijvoorbeeld Gethsemane (RK) versus Hof van Olijven (protestants).
- De term 'Gereformeerd' is in 19e eeuw een claim die slaat op:
 - Alle protestanten in de traditie van Calvijn;
 - De Publieke Kerk tijdens de Republiek;
 - Orthodoxe groepen binnen NHK (bijvoorbeeld Gereformeerde Bond);
 - Zij die braken met de NHK (afscheiding, Ledeboerianen, doleantie).
- De wereld van de “onschuldige kleyne luyden” (in tegenstelling tot mannenbroeders) bestaat uit Bijbellezing, de zondagsrust, de kerkgang en het napraten over de preek.
- Centraal staan dienstbaarheid en dankbaarheid. “Antirevolutionair ook in uw huisgezin” (1880).
- Het is een miniatuurversie van de staat: de vader is het 'gezag', de moeder is 'parlement voor haar volk' (= de kinderen). Het orthodoxe gezin is het zuiverste gezinsleven in principiële en praktische oppositie tot de zondige wereld.
- 'In het isolement ligt onze kracht': het ontstaan van de gereformeerde zuil, de afkeer van 'wereldgelijkvormigheid'.
- Daarmee gezinsleven intens verpolitiekt. De positie noemde Kuyper zelf 'profetisch' en daarmee, naar het Bijbelwoord, 'niet geliefd in eigen land'.

College 4. Studie, reizen en laatste jaren

H9. Studeren als passie

- Na zijn overspanning volgt Kuypers dagindeling door Henriette een vast ritme. Zo gaan de kinderen 's ochtends voor pa staan om hem te groeten, zijn er vaste tijden voor het lezen, de correspondentie, de thee, de wandeling en het schrijven van de Driestarren.
- Als journalist werkte Kuypers vaak vooruit en veel van zijn Driestarren bedacht hij tijdens zijn wandelingen. Gymnastiek (arrestatie door naaktgymnastiek voor Brussels hotelraam, cartoon Hahn.)
- Studeren en reizen zijn de twee passies van Kuypers; 'studiewellust'.
- Geloof en wetenschap zijn geen tegenstellingen (historisch zijn ze dat ook niet).
- Eind 19e eeuw gebeurt dit wel: materialisten, Darwin etc.
- Voor Kuypers moeten geloof en wetenschap bij elkaar blijven. Geloof moet zelfs wetenschap worden/blijven (volgens moderne theologie). Kenbronnen zijn de bijbel (als bijzondere openbaring), de schepping en geschiedenis (wordt gezien als Gods handelen met de mensheid).

H10. De reizende Kuypers

- Jaarlijkse bergwandeling in de Alpen met zijn zoons.
- Reis naar de V.S. (in 1898, in ontvangst nemen eredoctoraat).
- Publicatie boek *Om de oude wereldzee* (1905-1906).
- Naast Europese bestemmingen als Roemenië, Rusland (revolutie 1905), Istanboel (aparte treinwagon 'oosters volk....') reisde hij door het Midden-Oosten. Hij bezocht Libanon en maakte een Heilig Land-pelgrimage, Egypte (kunst van vlak na de zondvloed, herinnering aan het paradijs nog levendig). Soedan (Khartoum, Gordon, 1885), Griekenland, Italië, Sicilië. In Tunis onderbreekt hij zijn reis en keert hij terug naar Nederland, omdat zijn dochter ziek geworden is. Na haar herstel hervat hij zijn reizen en gaat naar Marokko, Algerije (onderzoek naar prostitutie), Spanje (Escorial/Filips II, 'oprechte RK!') en Portugal.
- 'Courtoisie internationale' als 'oud-minister'? Het staat wel in zijn paspoort, maar Kuypers reist nadrukkelijk niet als 'oud-minister', maar als privé persoon.
- Routebeschrijving, 'het geloofsoog' als zoeklicht en als projectielamp.
- Reizen door het Midden-Oosten en Noord-Afrika als *white man's privilege* en andere zegeningen van de koloniale aanwezigheid.

H11. Het zedelijk gehalte der volkeren

- Kuypers meent dat koloniale aanwezigheid vooruitgang brengt in de vorm van behoorlijk bestuur, moderne techniek (zoals de eerste Aswan-dam), de bescherming van christelijke minderheden.
- Kuypers wordt zelf actief voor de Armeniërs.
- In zijn boek betoogt Kuypers dat veel Christelijke gemeenschappen onder druk staan. In het hoofdstuk over de Joodse gemeenschappen komen alle antisemitische clichés voorbij (christendom als oplossing?).
- De Zigeuners in Oost-Europa noemt hij Kains-kinderen die zich bezighouden met bijgeloof. Hij hield ze verantwoordelijk voor de bohème-mode die volgens hem onder studenten heerst.

- Over de Islam schrijft hij dat het een mannelijke religie is, hij beschrijft hij de positie vrouwen, het martelaarschap en het 'hoogheidsgevoel'.
- In het algemeen: “onfrischheid van de Oostersche samenleving”.
- Verder tobt hij over de toekomst van de christelijke beschaving en over de consequenties voor Europa van de Japanse overwinning op Rusland in 1905.
- Kuyper ziet de Verenigde Staten als baken van hoop waar het Christendom nog wel toekomst heeft.
- De laatste jaren van Kuyper:
 - Lintjesaffaire, Brusselse arrestatie wegens 'naaktloperij'
 - Het kabinet Heemskerk ('jolic Christendom')
 - Leider en leiderschap in de AR (oordeel Idenburg 'Kuyper is uitverkoren vat')
 - Colijn i.p.v. Idenburg als politiek opvolger
 - Vrouwenkiesrecht
 - Evenredige vertegenwoordiging: pauselijk wimpel boven kabinet Ruys de Berenbroek
 - 1919 weggewerkt uit De Standaard
 - Zijn overlijden op 8 november 1920

Jaartallen

1837: 29 oktober geboren in Maassluis
1855-1862 studie theologie te Leiden
1858 verloofd met Jo Schaay
1863 huwelijk
1863-1872 predikant voor de Nederlandse Hervormde Kerk in achtereenvolgens Beesd, Utrecht en Amsterdam
1872 oprichting van antirevolutionair dagblad *De Standaard*
1874 gekozen als lid van de Tweede Kamer
1876 overspannen; volgt Groen van Prinsterer op als leider van de antirevolutionairen
1877 verlaat de Tweede Kamer
1878 volkspetitionnement tegen de liberale schoolwet
1879 oprichting van de Antirevolutionaire Partij (ARP); 'Ons program', Kuypers politieke programma
1880 stichting van de Vrije Universiteit
1886 doleantie, Kuyper wordt uit de Nederlandse Hervormde Kerk gezet
1891 christelijksociaal congres
1892 oprichting van de Gereformeerde Kerken in Nederland (fusie van dolerenden en afgescheidenen)
1894 opnieuw in de Tweede Kamer
1898 reis naar de Verenigde Staten
1901 kabinet Kuyper
1903 spoorwegstakingen: repressie, worgwetten (verbod voor ambtenaren om te staken)
1905 Kuyper verliest de verkiezingen
1905-1906, reis rond de Middellandse Zee
1909 lintjesaffaire: het politieke einde van Kuyper
1920 Kuyper overlijdt op 8 november. Begraven op Oud-Eik en Duin, Loosduinen, Den Haag

Aanbevolen literatuur

Abraham Kuyper, *'Ons Program', met bijlagen* (Amsterdam 1879 en later)

Abraham Kuyper, *Het Calvinisme. Zes Stone-lezingen in oktober 1898 te Princeton (New Jersey) gehouden* (Aspekt 2002 [1898])

Abraham Kuyper, *Om de oude wereldzee*, 2 delen (Van Holkema en Warendorf, Amsterdam 1907, 1908 heruitgave 2015)

Agnes Amelink, *De gereformeerden* (Bert Bakker, Amsterdam 2003)

David Bos, *In dienst van het Koninkrijk. Beroepsontwikkeling van hervormde predikanten in negentiende-eeuws Nederland* (Bert Bakker, Amsterdam 1999)

James D. Bratt, *Abraham Kuyper. Modern Calvinist, Christian Democrat* (Eerdmans Grand Rapids Michigan/Cambridge UK 2013)

Jan de Bruijn, *Abraham Kuyper: een Beeldbiografie* (Bert Bakker, Amsterdam 2008)

Jan de Bruijn, *Het boetekleed ontsiert de man niet. Abraham Kuyper en de lintjesaffaire (1909-1910)* (Bert Bakker, Amsterdam 2005)

Peter Heslam, *Creating a Christian Worldview. Abraham Kuyper's Lectures on Calvinism* (Eerdmans, Grand Rapids Michigan/Cambridge UK 1998)

Rienk Janssens, *De opbouw van de Antirevolutionaire Partij 1850-1888* (Verloren, Hilversum 2001)

Jeroen Koch, *Abraham Kuyper. Een biografie* (Boom, Amsterdam 2006)

Chris A.J. van Koppen, *De Geuzen van de Negentiende Eeuw. Abraham Kuyper en Zuid-Afrika* (Immerc BV. Wormer 1992)

D.Th. Kuiper en G.J. Schutte (red.), *Het kabinet-Kuyper (1901-1905)*, Jaarboek voor de geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800, Jaargang 9 (Meinema, Zoetermeer 2001)

Jules Prast, *De mannen achter de Standaard. Geschiedenis van een antirevolutionair dagblad* (Brave New Books, Amsterdam 2018)

Henk te Velde, *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot Den Uyl* (Wereldbibliotheek, Amsterdam 2002), hieruit hoofdstuk 2

Jasper Vree, *Kuyper in de kiem. De precalvinistische periode van Abraham Kuyper 1848-1874* (Verloren, Hilversum 2006)

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te streamen in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname Bob Kommer Studio's (Den Haag, juli – augustus 2020)
Stem Inleiding F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro Cok Verweij
Mastering Frits de Bruijn
Vormgeving Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2020 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 210 0
NUR 681, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.